

RECENSIES - COMPTES RENDUS

DE VROEDE (M.), *Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg van het eind van de 18e eeuw tot omstreeks 1842*, Leuven 1970, LI-563 p. (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, 5de reeks, deel 7).

De geschiedenis van het onderwijs is zeker geen onderontwikkelde tak van de geschiedenis. Reeds van meet af aan werd door de centrale of regionale onderwijsadministraties een massa statistisch materiaal gepubliceerd, zodat een groot deel van de evolutie van het onderwijs, of beter, van dat deel dat kwantificeerbaar is, als bekend mag aanzien worden.

Moelijkheden ontstaan voor de periode waarin nog geen sprake was van overkoepelende organen, en voor deze takken van het onderwijs dat aan de overkoepelende organen ontsnapte, vooral de grote hoop van privé-scholen en -schooltjes en grote delen van het vrij onderwijs. Nog groter worden de moeilijkheden wanneer niet de kwantiteit maar de kwaliteit van het onderwijs voorwerp wordt van studie : wat er onderricht werd, hoe het onderricht werd. Voor de perioden waarin zelfs kwantitatieve gegevens ontbreken, wordt het bijna onmogelijk om boven het suggestieve en aanduidende niveau uit te stijgen. De taak die zich Dr. M. De Vroede heeft gesteld, nl. de studie van de kwaliteit van de opleiding van de onderwijzers vanaf het einde van de 18e eeuw tot ca. 1842, diende dan ook met deze handicap af te rekenen, terwijl hij anderzijds omwille van het synthetisch karakter van zijn studie gebonden was aan het gepubliceerde materiaal. Op archiefmateriaal heeft hij vooral voor de Hollandse periode bijzonder veel beroep gedaan, periode welke niet alleen kwalitatief maar ook kwantitatief boven de andere uitsteekt : ze beslaat bijna de helft van het werk.

De eerste hoofdstukken komen neer op de vaststelling dat een degelijke opleiding in de Zuidelijke Nederlanden niet bestond tot 1817, het jaar waarin de rijkskweekschool te Lier werd opgericht door koning Willem I. Onder de regering van Jozef II zijn er enkele pogingen geweest om in onze gewesten rijksnormaalscholen op te richten. Immers, in de Duitse en Oostenrijkse staten waren reeds op het einde van de 18e eeuw, onder invloed van de Aufklärung, de onderling ongelijkwaardige Schullehrerseminarie en Normalschulen tot stand gekomen. Het uitblijven van elke centrale richtlijn, het-

zij van de kerk, hetzij van de staat, bestendigde evenwel het ambachtelijk karakter van de onderwijzersopleiding. In de steden bestonden trouwens nog, tot aan de Franse tijd, de schoolmeestercorporaties, die evenwel de concurrentie met de onvrije schoolmeesters niet konden uitschakelen, maar niettegenstaande dit toch nog zekere normen wisten te handhaven. Grosso modo waren schoolmeesters lieden die ofwel zelf ook nooit een andere vorm van onderwijs hadden genoten dan enkele jaren bij een andere schoolmeester in hun jonge jaren, en als hoofdberoep een ambacht uitoefenden : metselaars, schoenmakers, kleermakers, landarbeiders, zelfs herbergiers; ofwel waren het lieden die een verdere studie hadden onderbroken : humaniora-leerlingen, studenten, seminaristen. Daarnaast komen dan nog de kosteren en de priesters. "Het hoog aantal kosteren en priesters die onderwijs gaven, draagt ertoe bij dat het 18e-eeuwse schoolmeestersambt als een kerkelijke bediening moet worden beschouwd" (p. 38).

Tijdens de Franse bezetting kwam in de praktijk hierin geen verandering. Het initiatief van de Ecole Normale uit het jaar III liep op niets uit. Het ontbreken van de benodigde budgetten beperkte alle verzuchtingen i.v.m. een onderwijzersopleiding tot geschrijf zonder verdere gevolgen. Het in rechte afschaffen van het kerkelijk toezicht en van de stedelijke schoolmeestercorporaties deed het partikulier initiatief nog verder toenemen.

In Nederland stond men in 1790 niet verder dan in het Zuiden. Tussen 1796 en 1810 kwam evenwel, mede onder invloed van de pedagogische beweging in Duitsland en door het initiatief van de maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, een aantal leer- en kweekscholen tot stand die van een bredere bekommernis om een onderwijzersopleiding getuigde. De Franse bezetting heeft evenwel ook daar voor stagnatie gezorgd.

Onder het Verenigd Koninkrijk wordt dan ten slotte een basis gelegd, die, rekening houdend met de mogelijkheden, optimaal mag genoemd worden. De mogelijkheden werden immers niet alleen bepaald door initiatief en financiële middelen, maar ook door de bestaande houdingen van het volk tegenover behoorlijk onderwijs. Aan regeringszijde heeft het evenwel niet aan inspanningen ontbroken : in 1826 heeft het rijk elf tot twaalfmaal meer geld besteed aan het lager onderwijs dan de Franse regering in hetzelfde jaar. Organisatorisch heeft de aktie geleid tot :

- 1) de oprichting van een rijkskweekschool te Lier, die evenwel gedurende het Hollandse bewind slechts een 150-tal onderwijzers heeft gevormd;
- 2) het inrichten of uitbouwen van modelscholen waar school-

meesters de lessen konden komen bijwonen en waaruit ook nieuwe onderwijzers werden gerekruteerd. Hiertoe dienen gerekend de 13 Rijkslagere scholen met aan het hoofd een door de staat betaalde hoofdonderwijzer, afkomstig uit het Noorden en één of meer ondermeesters. Rijkslagere scholen waren bestemd voor kinderen uit hogere standen en uit het officierenkader. Anderzijds werden ook stedelijke burgerscholen, stedelijke armenscholen en scholen in armen- of bedelaarsgestichten tot modelscholen omgevormd, waarvan de belangrijkste de school van de bedelaarskolonie van Ter Kameren was. De regering subsidieerde overigens leerlingen om in modelscholen les te volgen (onderwijzerskwekelingen);

3) het subsidiëren en steunen van normaalschoolkursussen, uitgaande van gewestelijke instanties waarin hoofdzakelijk theorie en praktijk van het lesgeven ter sprake kwam;

4) het steunen van de onderwijzersgezelschappen (66 in 1824; 163 in 1830) die, soms tegen het advies van gewestelijke instanties in, door de regering gesubsidieerd werden. In de samenkomsten werden de nieuwe methoden besproken, ervaringen uitgewisseld en proefflessen ingericht. Langs hen vond het klassikaal onderwijs nieuwe leesmethodes en het rekenonderwijs zelf ingang in het onderricht;

5) het inrichten van tijdelijke jury's voor het middelbaar en lager onderwijs, verantwoordelijk voor het beheer van schoolzaken. Geleidelijk werden deze tussen 1821 en 1824 vervangen door de Commissies van onderwijs, samengesteld uit de inspecteurs, onder voorzitterschap van de gouverneur;

6) het afhankelijk maken van een aanstelling van een akte die slechts dank zij een (milde) bekwaamheidsproef kon verkregen worden, zodat geen onderwijzer meer kon benoemd worden zonder tussenkomst van de inspecteur.

Gebrek aan lokalen, gebrek aan behoorlijke leerboeken, onvoldoende bezoldiging van de leerkrachten door het schoolgeld-systeem, dat seizoengebonden was gezien de landarbeid der kinderen in de zomer, de vooroordelen die katechismus en lezen als ruimschoots voldoende bestempelden, waarachter zich dan de gemeentelijke administratie verschool om niets te doen, waren evenwel factoren die de overheidsinspanningen weer voor een deel hun kracht ontnamen.

Na de revolutie is het lager onderwijs, dank zij de constitutionele vrijheid van onderwijs, erg achteruitgegaan : de gemeenten vrij van overheidsdruk, betaalden de onderwijzers niet meer; achterwege blijven van schoolinspectie en het niet meer vereist zijn van een akte of bewijs deed partikuliere schooltjes met honderden uit de grond oprijzen : de schoolbevolking steeg van 293.000 in 1830 tot

371.000 in 1832 en verder tot 453.000 in 1840. Lier werkte niet meer.

Vanaf 1836 begonnen de Belgische bisschoppen het initiatief van de onderwijzersopleiding in handen te nemen. In 1839 hadden zij 7 kweekscholen opgericht, bijna allen verbonden aan een klein seminarie. De finaliteit van deze opleiding was evenwel niet dezelfde als deze van Lier onder het Hollands regime : "Als rechterhand van de pastoor, moest de onderwijzer een opleiding krijgen tot het kosterschap" (p. 403), dit was boeken inbinden, kaarsen maken, enz. De kweekschool moest een "vormschool voor leke-apostels" zijn (Mgr. Bousset). Het rijk adopteerde deze 7 kweekscholen in 1843 terwijl in 1844 twee rijkskweekscholen startten, nl. Lier en Nijvel. Voor het overige beperkten zich de initiatieven van de officiële instanties in de eerste tien jaar tot het inrichten van normaalleergangen en men rekruteerde verder onder de leerlingen van de gemeentescholen. Van de onderwijzersgezelschappen, die met de revolutie waren verdwenen, telde men in 1840 opnieuw een 40-tal.

In het laatste hoofdstuk behandelt de auteur het aandeel van de Congregatie van Broeders, inz. de Broeders Van Dale, de Broeders der Christelijke Scholen, de Broeders van Liefde en de Jozefieten, dat hij besluit als volgt : "in 't algemeen mag men zeggen dat de broeders een onvoldoende vorming kregen alvorens ze effectief met onderwijs werden belast" (p.515). Personeelsgebrek bracht ook daar geheel onvoorbereiden voor de klas.

Iedereen die zich met de geschiedenis van het onderwijs inlaat, ontkomt niet aan de indruk dat men hierbij steeds met een zekere autonomie te werk gaat, die ook in de geschiedenis van de kunst is terug te vinden. Deze rigoureuze beperking tot zuivere onderwijsaangelegenheden brengt de auteurs in moeilijkheden als het erop aan komt de verklaringen te vinden voor hun vaststellingen. Geschiedenis betekent immers zowel vaststellen als verklaren, zelfs als men, om deze verklaringen te vinden, het terrein moet verlaten waarop men zijn vaststellingen heeft gedaan.

Zo komt de auteur in zijn overzicht van de situatie tot 1815 (hst. I-IV) opvallend dikwijls tot besluiten als bedroevend, slecht gesteld, gebrekkig. Dit is zonder twijfel juist uit de optiek van de huidige pedagogische opvattingen, maar zou het niet adequaat geweest zijn de vraag te stellen in hoeverre bedroevende en gebrekkige toestanden op het onderwijsgebied inderdaad onvolkomen waren, gezien in de toenmalige maatschappelijke situatie. Waarom zouden de kinderen van kleine burgers, pachters en arbeiders naar school gaan onder het Oostenrijks regime ? Zou het uit deze optiek niet juist

zijn te stellen dat het eerder verwonderlijk is dat een pachterskind überhaupt naar school ging ? Op een huwelijksakte en een doopakte volstond een kruisje. Waarom zouden pachters of arbeiders dan nog schoolgeld geven ? En wat werd er verder nog op papier gedrukt dat een arbeider of pachter kon interesseren ? In de lijn van deze beoordeling vanuit een hedendaags standpunt ligt ook de volgende zin : "De gedachte dat een degelijk lager onderwijs de basis kon leggen tot de verdere levensontwikkeling, tot een meer renderende beroepsactiviteit, moest van boven af worden gepropageerd. Nu bleef de gewone man onverschillig voor wat hij niet kende." (p. 53). Hieruit zou men kunnen afleiden dat een toenemen van de sociale mobiliteit niet in de eerste plaats gedetermineerd wordt door wijzigingen op het sociaal-ekonomisch vlak, maar door een toenemen van de vorming.

Dit buiten beschouwing laten van de sociale en ekonomische realiteit wordt eveneens bemerkbaar als de auteur gaat zoeken naar de oorzaken voor het gemis aan achting voor de schoolmeester op het einde van de 18e eeuw en hiervoor gebrek aan kennis, het feit dat het geen zelfstandig beroep was, of de rekrutering buiten de gegoede kringen aanvoert. Zonder twijfel hebben deze factoren een grote rol gespeeld. Ze waren ook voor iedereen onmiddellijk bemerkbaar. Maar o.i. zijn het niet de eigenlijke oorzaken, maar de gevolgen van een meer fundamentele oorzaak, nl. de geringe betekenis die door de lagere bevolkingsklassen zelf aan het kunnen lezen en/of schrijven werden toegekend. Een onderzoek naar de wijziging van de status van de onderwijzer in Engeland en Wales heeft de auteur A. Tropp eveneens doen besluiten "the esteem in which education is held" primair te stellen (1). Waardoor nu deze achting bepaald wordt, laat hij evenwel ook in het midden.

De ons inziens enige andere mogelijkheid, buiten de sociaal-ekonomische kontekst in de enge betekenis, om de functie van de onderwijzer in de algemene achting te doen stijgen, ligt in een manipulatie van bovenaf. Dit blijkt het duidelijkst door het uitkeren van een staatstoelage. De bruuske stijging van het belang van het lager onderwijs tijdens het Hollandse regime kan dan ook moeilijk gezien worden als alleen beantwoordend aan de behoeften van de onderste bevolkingsklassen. Een achting voor een ambt of een functie wijzigt niet zo snel als een regering. Wat kan de regering van Willem er dan toe gebracht hebben zulke inspanningen te leveren op het gebied van het volksonderwijs ? Inspanningen die waarschijnlijk de behoeften

(1) TROPP (A.), *The Changing Status of the Teacher in England and Wales in The Yearbook of Education*, London, 1953, pp. 147-70.

iets te boven gingen.

Impliceert het feit zelf niet reeds een volledige kentering in de optiek van de regeringen, die blijkbaar ineens niet meer onverschillig zijn voor hetgeen zich afspeelt in het hoofd van het 'domme volk' ? Of waren er andere redenen ? De citaten die de auteur in dit verband aanvoert zijn in elk geval representatief : volgens Van den Ende diende de behartiging van het volksonderwijs "tot onberekenbaar heil der volgende geslachten en tot de al meer en meer stevige en gelukkige vestiging van troon en vaderland". Terwijl de auteur de strekking Van Maanen-Van Gobbelschroy tot uiting laat komen in het volgend citaat : onderwijs is "het meest geschikte middel om de volksverlichting op die hoogte te brengen, dat sommige geestelijken hunnen invloed op de gemoederen niet meer kunnen uitoefenen, gelijk in de laatste tijden heeft plaats gehad, ten nadele van zaken, welke alleszins redelijk en goedgekeuren zijn" (p. 525). Naast dergelijke harde argumenten verbleken alle filantropische verzuchtingen.

Ook in België is, na 1836, de opleiding van de onderwijzers van bovenaf ter hand genomen, niet in de eerste plaats door de staat, maar door het episkopaat, zoals uit de inhoud is gebleken.

Van welk ogenblik af deze behartiging van het volksonderwijs van bovenaf uit politieke, of politiek-religieuze factoren begon samen te vallen met een behoefte onderaan is uiteraard niet zo eenvoudig te stellen. Terwijl het enerzijds ook duidelijk is dat dergelijke overwegingen met de opleiding van onderwijzers in de enge betekenis niets te maken hebben, en het anderzijds duidelijk de bedoeling van de auteur is geweest niet te ver buiten dit kader te gaan. De term onderwijzer is trouwens niet alleen representatief voor een behoorlijker opleiding, maar drukt o.i. ook de nieuwe status uit in tegenstelling tot de weinig aanzienlijke ambachtelijke schoolmeester.

H. GAUS.